

Πρόλογος

Φαινομενικά, οι συνθήκες που έθεσαν τέλος στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σφράγισαν οριστικά τη μοίρα της ευρωπαϊκής ηπείρου. Από τα ερείπια των αυταρχικών και δεσποτικών αυτοκρατοριών μοιάζει να αναδύεται παντού η δημοκρατία, είτε σε μορφή αβασίλευτη κατά τα πρότυπα της Γαλλίας είτε σε μορφή συνταγματικής μοναρχίας κατά τα πρότυπα της Αγγλίας.

Στην πραγματικότητα ο πόλεμος εισάγει στην Ευρώπη τα σπέρματα της αποσταθεροποίησης· εξαιτίας τους, το χάσμα με τον κόσμο της Μπελ Επόκ είναι πολύ πιο αγεφύρωτο απ' όσο το φαντάζονται οι ίδιοι οι Ευρωπαίοι. Οι κάθε είδους μεταβολές που προκύπτουν από την τραυματική εμπειρία του 1914-1918 –οικονομικές, πολιτικές, θεσμικές, πνευματικές, ακόμη και αισθητικές– θα σημαδέψουν ανεξίτηλα την κατοπινή εξέλιξη της ηπείρου.

Πρώτη τους συνέπεια είναι η υπονόμηση του προτύπου της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Σύντομα αυτή θα βρεθεί αντιμέτωπη με μια καινούργια μορφή αυταρχικού κράτους, δημιούργημα της νέας εποχής, το «ολοκληρωτικό κράτος». Και οι δυο εκδοχές αυτού του κράτους, η κομμουνιστική και η φασιστική, αναπτύσσονται χάρη σε κρίσεις που κλυδωνίζουν συθέμελα την Ευρώπη και που είναι σε μεγάλο βαθμό κληρονομιά του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Διεκδικώντας και οι δυο τη διαδοχή των φιλελεύθερων δημοκρατιών και πυροδοτώντας με τον κίνδυνο που επισείουν ισχυρά κινήματα αντίδρασης, ο κομμουνισμός και ο φασισμός θα αποδυθούν σ' έναν λυσσαλέο αγώνα κατά το διάστημα του Μεσοπολέμου. Αλλά το κύριο θύμα αυτής της αναμέτρησης θα είναι μια δημοκρατία που μοιάζει να έχασε την αρχική της ορμή και θεωρείται πια πολίτευμα φθαρμένο και απηρχαιωμένο, ξεπερασμένο από τα νέα προβλήματα της Ευρώπης. Και οι συνθήκες μοιάζουν ώριμες για την οριστική επικράτηση του φασισμού. Τίποτα δεν φαίνεται ικανό να σταματήσει την προέλαση του χιτλερικού ναζισμού, που, στα τέλη της δεκαετίας του '30, αφηρώντας τις διεθνείς συνθήκες και τις αρχές του δικαίου, θα επιδοθεί στην κατάκτηση της ηπείρου, την οποία υποτάσσει σύντομα στη φρίκη και στον άτεγκτο ζυγό μιας «νέας τάξης», στηριγμένης στο ρατσισμό και αργότερα στη γενοκτονία των «κατώτερων φυλών». Για πολ-

λοστή φορά, η ενοποίηση της ευρωπαϊκής ηπείρου συντελείται από μια κατακτητική εξουσία που επιβάλλει ανελέητα την παντοδυναμία της, στηριγμένη σε μια σύνθεση σύγχρονης τεχνικής και επιστροφής στη βαρβαρότητα.

Μόνο ένας Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος θα κατορθώσει ν' απαλλάξει την Ευρώπη απ' αυτό τον εφιάλτη. Αλλά με τι τίμημα! Το 1945 οι ευρωπαϊκές χώρες έχουν πάψει πια να συμμετέχουν ενεργά στην ιστορία – είναι απλά πιόνια στους ανταγωνισμούς των πανίσχυρων νικητών του πολέμου και των καθεστώτων που υποστηρίζονται απ' αυτούς. Τη σύγκρουση φιλελεύθερων δημοκρατιών και φασισμού διαδέχεται η σύγκρουση φιλελεύθερων δημοκρατιών και κομμουνισμού. Για μισό αιώνα η αντιπαράθεση των δύο συστημάτων διαδραματίζεται μες στην καρδιά της ηπείρου, καθώς η δυτική Ευρώπη γίνεται εξάρτημα των Ηνωμένων Πολιτειών και η ανατολική υποχείριο του σοβιετικού «μεγάλου αδελφού», μιας δύναμης εν μέρει ευρωπαϊκής και εν μέρει ασιατικής. Αυτή η αναμέτρηση των συνασπισμών, αν και ποτέ δεν μετατρέπεται σε στρατιωτική, εμπλέκει ωστόσο για 45 χρόνια, σε μια ανελέητη σύγκρουση, οικονομικά συστήματα, κοινωνικά προγράμματα, συλλογικές κοσμοθεωρίες και ολόκληρους ανταγωνιστικούς πολιτισμούς. Είναι αλήθεια πως ο άτεγκτος μηχανισμός της ενδοευρωπαϊκής αντιπαράθεσης χαλαρώνει κάπως μετά τη δεκαετία του '50. Καθώς οι Δυτικοευρωπαίοι ξεκινούν μια αργή, ακανθώδη πορεία προς μια σταδιακή και εθελούσια ενοποίηση, οι χώρες της ανατολικής Ευρώπης, φαινομενικά καθηλωμένες σ' ένα άκαμπτο και αμετακίνητο πλαίσιο, γνωρίζουν σιγά σιγά μια μυστική αλλά εντελώς πραγματική μεταμόρφωση.

Θα χρειαστεί να περιμένουμε ώς την περίοδο 1989-1991 για ν' αρχίσει να διαγράφεται η έκβαση της ιστορικής αναμέτρησης που διαδραματίστηκε στην Ευρώπη. Έχοντας χάσει τον οικονομικό πόλεμο που άνοιξε με τον φιλελευθερισμό, το κομμουνιστικό στρατόπεδο θα γνωρίσει μια οδυνηρή αποσύνθεση. Τα καθεστώτα που για μισό αιώνα κρατούσαν με τη βία την εξουσία θα καταρρεύσουν ραγδαία, ξαναφέροντας στο προσκήνιο το συνταρακτικό ζήτημα του πεπρωμένου μιας ηπείρου που μπορεί και πάλι να ελέγξει το μέλλον της· ένα μέλλον το οποίο, αναμφίβολα για πρώτη φορά στην ιστορία της, το αντιλαμβάνεται θεμελιωμένο σε κοινές αξίες.